

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

10(19)

2010

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

LI
LEIDVYKLA

VILNIUS 2010

REDAKCINĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Vilniaus pedagoginis universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKCINĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė (Vytis Čiubrinskas)</i>	5
<i>Foreword (Vytis Čiubrinskas)</i>	8

Straipsniai / Articles

Auksuolė Čepaitienė

Giminystės idėja ir paveikslas: genealoginis mąstymas Lietuvoje	11
An Idea and a Picture of Kinship: Genealogical Thinking in Lithuania	35

Irma Šidiškienė

Internetiniai tekstai kaip vedybų tyrimo šaltinis	37
Internet Texts as a Source for Marriage Research	59

Thomas M. Wilson

Elites, Networks and the Anthropologies of Policy and Borders: Some Suggestions from Ireland	61
Elitas, socialiniai tinklai bei viešosios politikos ir paribio antropologijos: keletas pasiūlymų iš Airijos	75

Ida Harboe Knudsen

Keletas pasvarstymų apie žmogaus amžių, politiką ir politikus kaimo bendruomenėje, Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą	77
Some Reflections on Age, Politics and Politicians in a Rural Community after Lithuania's EU-entrance	90

Kristina Šliavaitė

Deindustrializacija, socialinis nesaugumas ir išgyvenimo strategijos posovietinėje erdvėje: Visagino atvejis	93
Deindustrialization, Social Insecurity and Strategies of Survival in the Post-Soviet Region: the Case of Visaginas	114

Tea Golob

The Meanings of "Home" and "Homeland" in Slovene Diasporic Communities	117
<i>Namų</i> ir <i>tėvynės</i> įprasminimas slovėnų diasporos bendruomenėse	135

Daiiva Repečkaitė

Rusakalbių izraeliečių kultūros apibrėžtys kasdienybėje: nuo rafinuotų manierų iki bendravimo kodų	139
Everyday Definitions of Culture by Russian-speaking Israelis: from Sophisticated Manners to Codes of Communication	160

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Ramūnas Trimakas. Lietuvių liaudies medicina: etnografiniai ir folkloristiniai aspektai. XIX amžiaus pabaiga – XX amžiaus pirmoji pusė (<i>Veronika Gribauskaitė</i>)	163
Lietuviškojo identiteto trajektorijos. V. Čiubrinskas ir J. Kuznecovienė (sud.) (<i>Gediminas Lankauskas</i>)	166
Victor C. de Munck. Kultūros tyrimai: patirtis ir apibendrinimai (<i>Auksuolė Čepaitienė</i>)	168
Pirmieji lietuviai Teksase. The first Lithuanians in Texas: parodos katalogas / exhibition catalog. V. Čiubrinskas ir J. Genys (sud.) (<i>Skaidrė Urbonienė</i>)	171
Nijolė Marcinkevičienė. Metai už stalo. Kalendorinių švenčių ir sezoniniai valgiai (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	177
Darius Staliūnas. Making Russians. Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863 (<i>Remigijus Civinskas</i>)	181

Konferencijos / Conferences

Tarptautinė konferencija „Identiteto politika antropologiniu požiūriu“ Klaipėdos universitete (<i>Rimantas Sliužinskas</i>)	186
Rusijos etnografų ir antropologų kongresas Orenburge (<i>Jonas Mardosa</i>)	192

Sukaktys

Profesorei Pranei Dundulienei 100 metų (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	195
Jubiliatė Janina Genovaitė Laniauskaitė-Morkūnienė (<i>Irena Regina Merkienė</i>)	197

Rusakalbių izraeliečių kultūros apibrėžtys kasdienybėje: nuo rafinuotų manierų iki bendravimo kodų

Daiva Repečkaitė

Šiuo straipsniu atskleidžiama eminė (kasdienė, tekste žymima *kursyvu*) kultūros sampratų, kurias vartoja iš buvusios Tarybų Sąjungos atvykę Izraelio gyventojai, įvairovė. Gilinamasi, kokiose situacijose, kalbėdami apie kultūrinius skirtumus, jie dalyvauja multikultūralizmo („egzistuoja įvairios kultūros“), o kada kultūrų hierarchijos ir net „orientalizmo“ diskurse. Remiantis 2009–2010 m. Tel Avive ir jo apylinkėse atliktais giluminiais interviu (gyvenimo istorijos nuo apsisprendimo atvykti į Izraelį) ir dalyvaujamaisiais stebėjimais, šie tyrimai susiejami su rusakalbių imigrantų padėtimi ir savivaizdžiu Izraelyje.

Rusakalbių Izraelio gyventojų padėtis, nuostatos priimančios ir kilmės visuomenės atžvilgiu jau yra plačiai tyrinėtos Izraelio ir kitų šalių mokslininkų. Tačiau paprastai šiai grupei priskiriama fiksuota, „natūrali“ tapatybė. Šiuo straipsniu siekiama sąvokas, tokias kaip *kultūra*, ne priskirti informantams, o apibrėžti susiejus su jų pačių nuostatomis.

Daiva Repečkaitė, Amsterdamo laisvasis universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam, Nyderlandai, el. paštas: daiva.repeckaite@gmail.com

Įvadas

Prabėgus dvidešimčiai metų nuo migracijos bangos iš pradėjusios byrėti TSRS (būtent ši banga, o ne ankstesni mažesni imigrantų iš buvusios TSRS srautai įtvirtino rusakalbę kultūrą Izraelyje, sukūrė jos dabartinį pavidalą), Izraelio socialiniuose moksluose vadinamoji rusakalbė visuomenės dalis jau nemenkai išstudijuota tiek kiekybiniais, tiek kokybiniais metodais. Neretai pabrėžiama, kad rusakalbių išikūrimas Izraelyje ne tik sutapo, bet ir papildė bei pastūmėjo Izraelio posūkį nuo asimiliacinės politikos (žydų imigrantų integracija iki šiol vadinama chemijos terminu „absorbicija“) link multikultūralizmo (pvz., Shumsky 2002). Tačiau ši stambi ir dinamiška grupė pažeria mokslininkams vis naujų galvosūkių, tokių kaip kultūros ir integracijos pokyčiai, lydintys kartų kaitą,

naujų rusakalbių imigrantų įtraukimas į egzistuojančias bendruomenes bei tinklus, politinės nuostatos. Stebimas ir hibridinės kultūros, specifinio dialekto, kuriame gausu hebrajiškų žodžių, gimimas. Visgi verta paklausti: ką turime galvoje, kai kalbame apie Izraelio rusakalbių kultūrą? Kaip reikėtų šią kultūrą apibrėžti moksliai ir kaip ją apibūdina patys rusakalbiai Izraelio gyventojai? Kas jiems yra kultūra ir kaip kultūros apibrėžimas siejasi su individų tapatybe? Į šiuos klausimus ir bus bandoma atsakyti šiame straipsnyje.

Šio straipsnio tikslas – atsakant į probleminius klausimus atskleisti buitynių kultūros apibrėžimų santykį su repatriantų¹ tapatybe. Dalyvaujama diskusijoje, problemizuojančioje „praktikos kategorijų“ (Bourdieu terminas) ir mokslinių sąvokų persipynimą. Kita vertus, pripažįstama, kad mokslie vartojamos kategorijos (tarp tokių Brubakeris ir Cooperis (Brubaker, Cooper 2000: 4) mini demokratiją, tautybę, bendruomenę, tradiciją ir pan.) yra dinamiškai susijusios su „praktikos kategorijomis“ ir veikia vienos kitas (Brubaker, Cooper 2000: 4). Kasdienėmis, arba praktikos, kategorijomis vadinamos tos, kurios yra vartojamos nesąmoningai, nereflektuojant, tiesiog spontaniškai pasirodo pokalbiuose. Šis tyrimas nekėlė tikslo paskatinti informantus išstarti „kultūra yra...“, veikiau nustatyti logines jų samprotavimo apie kultūrą struktūras ir patyrinėti, kaip po jų samprotavimų apie kultūrinius skirtumus slypi tam tikri ir socialiniuose moksluose atsispindintys šios itin kompleksiškos sąvokos aspektai. Panašus „eksperimentas“ atliktas Schachterio (Schachter 2002) tyrime Bar Ilano universitete: informantų klausiant apie religingumą ir seksualumą, tyrinėtoms šių dalykų aptarimą struktūruojančios tapatybės idėjos. Tam išskeliami šie uždaviniai: pirma, pasirinkti šiam kontekstui tinkamus socialiniuose moksluose vartojamus kultūros apibrėžimus, antra, struktūruoti kasdienės kultūros apibrėžimų įvairovę, ir trečia, palyginti ją su socialiniuose moksluose vartojamais kultūros apibrėžimais.

Rusakalbiai izraeliečiai yra itin tinkama atvejo studija, siekiant atsakyti į šiuos klausimus, turinčius tiek teorinių, tiek empirinių pasekmių. Jų kultūrinė savivoka dėl migracijos patyrė transformaciją, todėl kultūros ir tapatybės ryšys daugiau reflektuojamasis. Neretai pabrėžiama, kad rusakalbiai Izraelio gyventojai atvykę gavo naują etninę tapatybę (Lissitsa 2007). Leidimą apsigyventi Izraelyje jie gavo kaip žydai (ar jų šeimos nariai), o Izraelyje iš karto buvo „atpažinti“

¹ Žydų, jų sutuoktinių, vaikų ir anūkų apsigyvenimas Izraelyje mokslinėje literatūroje dažnai vadinamas imigracija, tačiau hebrajiškai, vartojant religinę terminologiją, tokia imigracija vadinama „pakilimu“ (*aliyah*), o į kitas kalbas šis žodis kartais verčiamas „repatriacijos“ terminu. Imigrantais šie žmonės vadinami pabrėžiant, kad jie yra platesnio reiškinio – tarptautinės migracijos – dalyviai, taip pat akcentuojant socioekonominės jų pasirinkimo priežastis. Repatriantais jie vadinami tada, kai jų pasirinkimo priežastys tapatybinės. Kadangi šiame straipsnyje gilinamasi į kultūrą, bus vartojamas repatriantų terminas.

kaip rusai ar postsovietai (išsami analizė, su kokiais stereotipais susiduria moterys iš buv. TSRS, pateikiama Lemish 2000), kuriems „trūksta patirties kapitalistiniame versle“ ir verslumo (Lerner, Hendeles 1998: 96), kuriems esą būdinga „bendras nenoras dirbti, susvetimėjimas, iniciatyvos trūkumas, per didelė priklausomybė nuo autoritetų, abejingumas ir atsidavimo darbui trūkumas“ (Shuval, Bernstein 1998: 140), nes jie buvo veikiami „tradicinių, ideologinių ir hierarchinių vertybių ir institucijų su valstybe visa ko centre, kurios vyravo tarybinėje visuomenėje iki tol, kol Gorbačiovas inicijavo ekonominius pokyčius“ (Lerner, Hendeles 1998: 101). Priimanti visuomenė dėl jų kultūros (suvokiamos kaip tapatybės, vertybių ir gyvenimo būdo derinys) turi tam tikrą išankstinį nusistatymą, prieš kurį repatriantams tenka arba maištauti, arba ieškoti, kaip jį pritaikyti savo reikmėms ar reflektuoti grupės viduje, pavyzdžiui, plėtojant specifinį humorą (pora informantų save ironiškai pavadino „kalbasnikais“ – „dešriniais“ repatriantais, t. y. einančiais paskui ekonominę naudą).

Dar daugiau: Izraelio žiniasklaida abejojo jų žydiška kilme (Lemish 2000: 341), esą buvusioje TSRS buvo itin daug maišytų šeimų, o kai kurie atvykėliai netgi suklastojo dokumentus, kad ištrūktų iš buvusios tėvynės. Iš tiesų rusakalbių Izraelio gyventojų kategorijoje skirtumai tarp žydų ir nežydų, itin akcentuojami priimančioje visuomenėje, daugelyje situacijų nublanksta ir praranda reikšmingumą. Pirmiausia tam yra teisinis pagrindas. Turintieji bent vieną žydų kilmės senelį ar sutuoktinį Izraelyje tuoj pat įgyja teisę į pilietybę ir kitas teises. Anot Iano Lusticko (Lustick 1999: 430), daugelis iš buvusios TSRS atvykusių nežydų nesiekia tapti atskira kategorija, o veikiausiai siekia kiek galėdami iširti žydiškojoje daugumoje. Nors esama situacijų, kai skirtumai pakankamai akcentuojami, jos yra už šio straipsnio ribų. Pažymint, kad tapatybės skirtumų nereikėtų visiškai suniveliuoti ir kad rusakalbės kultūros „gamintojai“ Izraelyje beveik visada yra žydų tautybės asmenys, reikia pripažinti, kad, remiantis stebėjimais ir interviu, rusakalbėje izraeliečių kategorijoje nežydai gali tapti lygiais kultūros vartotojais. Dar daugiau, rusakalbės kultūros „taškai“, kaip rodo stebėjimai, lygiomis teisėmis įtraukia ir, pavyzdžiui, nepiliečius darbininkus iš Moldovos, kurie paklausti tvirtina iš rusakalbių žydų (skirtingai nei daugelio kitų izraeliečių) pusės nejaučiantys jokios nelygybės. Šiame straipsnyje informantais pasirinkti repatriantai, turintys bent vieną žydų tautybės senelį, tuo tarpu stebėjimų dalyvių kilmė, suprantama, buvo įvairesnė. Atitinkamai bendraujant stebėjimų kontekste autorės, kaip stebėtojos, tapatybė dalyviams buvo daug mažiau aktuali nei asmeniniuose pokalbiuose.

Skirtingi žodžio „kultūra“ reikšmių atspalviai aptinkami ne tik lyginant kasdienį supratimą su moksliniu, bet ir įvairius kultūros apibrėžimus tarp mokslų. Todėl pirmoje (teorinėje) šio straipsnio dalyje trumpai pristatoma diskusija apie kultūros apibrėžimą ir pagrindžiamas pasirinkimas šiame straipsnyje vartoti

Pierre'o Bourdieu pasiūlytą *habitus* sąvoką migrantų kultūrai konceptualizuoti ir analizuoti. *Habitus* yra lanksti sąvoka, priskirianti kultūrą individo vidinei dispozicijai ir nukelianti ją į intersubjektyvų (suvokiama subjektyviai, bet įgyvendinamą bendrose praktikose, dalijama), t. y. nei subjektyvų, nei objektyvų, konstrukta. Vėliau straipsnyje bus parodyta, kad informantų spontaniškas, nereflektuotas pokalbiuose pasireiškiantis *kultūros* išsivaizdavimas dažnai atitinka *habitus* sąvoką.

Kadangi šiame straipsnyje tyrinėjamos individų mintys, sąvokos ir pasakojimai, svarbiausias vaidmuo jame tenka interviu. Šiame straipsnyje remiamasi interviu su 30 informantų iš buvusios TSRS ir po jos žlugimo susiformavusių nepriklausomų respublikų (iš viso tyrimo metu buvo atlikta 50 interviu). Neapsiribojant interviu šiame straipsnyje taip pat remiamasi antropologiniais stebėjimais Tel Avive: dalyvaujant rusakalbės kultūros centrų veikloje, tiriant rusakalbės kultūros infrastruktūrą (knygynus, parduotuves ir pan.), bendraujant su rusakalbiais Tel Avivo gyventojais kasdienėse situacijose². Plačiau tyrimo metodologija pristatoma antroje straipsnio dalyje.

Trečioje dalyje pristatoma, kaip informantai (bei rusakalbės kultūros institucijos) apibrėžia kultūrą, ką jiems reiškia rusakalbė kultūra, su kuo ji lyginama ir iš kur semiamasi sąvokų jai konceptualizuoti. Tiriama, kaip kultūros apibrėžimas sąveikauja su individų tapatybe, kuri yra nulemta ne tik atsivežtų kultūrinių dispozicijų, bet ir to, kiek sėkminga yra jų integracija į Izraelio visuomenę.

Kultūra kaip sistema, kaip aukštasis menas ir kaip *habitus*

Įvairūs literatūrologijos, sociologijos ir antropologijos tyrėjai bandė savaip apibrėžti, kas yra kultūra. Ji laikoma visuomenę organizuojančia struktūra, tapatinama su vadinamąja aukštąja kultūra (rinktiniai, dažniausiai elitiniai kūriniai, vertinami konkrečioje visuomenėje) ar su įtvirtintais stiliais ir skoniais. Stuartas Hallas kultūrą vadina „vienu sunkiausių humanitarinių ir socialinių mokslų konceptų“ (Hall 1997: 2).

Galima išskirti kelias kultūros konceptualizavimo kryptis. Pirma – kultūra kaip „geriausia, kas buvo sugalvota ir pasakyta“ visuomenėje: idėjų visuma, atsispindinti „klasikiniuose literatūros, tapybos, muzikos ir filosofijos darbuose – tam tikro amžiaus aukštoji kultūra“ (Hall 1997: 2). Kitaip tariant, apsiribojama tik tam tikromis visuomenės gyvenimo sritimis. Ši dimensija atitiktų informantų sąvęs, kaip kultūringų žmonių, įvardijimą (*kulturnye liudi*).

² Tyrimas Tel Avive finansuotas Izraelio Vyriausybės pagal stipendijų užsienio studentams programą. Pradžią – 2009 m. lapkritis, pabaiga – 2010 m. birželis. Tyrimui vadovavo prof. dr. Haya Stier ir doc. dr. Adriana Kemp.

Antra, galimas ir priešingas posūkis – kultūra suprantama kaip masiniai laisvalaikio praleidimo būdai (įskaitant populiariąją muziką, knygas, dizainą), kurie aktualūs „paprastiems žmonėms“ (Hall 1997: 2). Ferraro siūlo kultūrą apibrėžti kaip „viską, ką žmonės turi, galvoja ir veikia kaip visuomenės nariai“ (Ferraro 2006: 28). Kultūra yra bendra visai konkrečiai žmonių grupei ir išmokstama, bet atskirtina nuo to mokymosi turinio (Ferraro 2006: 28). Ši kryptis atitinka informantų pasakymus, kad atvykus jiems teko perimti Izraelio kultūrą: valgyti *hummus*, klausytis *mizrachi* (rytietiškos) muzikos.

Trečia – kultūra gali būti suprantama kaip idėjų ir praktikų laukas, normalizuojantis visuomenės santvarką, vyraujančią ideologiją ir politikos pobūdį, kuriais reiškiasi galia (Kendall, Wickham 2001: 17).

Ketvirta apibrėžimų grupė itin paplitusi antropologijoje. Klasikinėje antropologijoje buvo pabrėžiamas kultūros sistemiškumas. Remiantis Edwardo Tyloro ir Ruth Benedict apibrėžimais, kultūra galima vadinti nuoseklų veiksmų modelį, apimančių visuomenės įsitikinimus, meną, teisę, moralę ir pan. (Baldwin, Faulkner, Hecht 2006: 9). Kita vertus, kultūra yra kažkas anapus konkrečių praktikų, veikia – idėjos ir tradicijos, struktūruojančios tas praktikas (Baldwin, Faulkner, Hecht 2006: 11). Kendallas ir Wickhamas siūlo pagal Ernesto Gellnerio apibrėžimą kultūrą suvokti kaip visuomenėje paplitusių idėjų visumą, struktūruojančią tą visuomenę: tiek būdus, kuriais žmonės struktūruoja pasaulį, tiek būdus, kuriais pasaulis struktūruoja žmones (Kendall, Wickham 2001: 24), panašiai kaip Cliffordas Geertzas apibrėžė kultūrą kaip veikiančią ekosistemą, atitinkančią visuomenės poreikius (Baldwin, Faulkner, Hecht 2006: 10). Tačiau kultūros veikėjai nėra užprogramuoti veikti tam tikru būdu, tai jie patys suteikia prasmę reiškiniams ir kuria jų interpretacijas, kuriose artefaktai yra tik priemonės (Hall 1997: 3). Postmodernios teorijos pagal tai, kiek kultūrinė tapatybė struktūruoja asmens gyvenimą, siūlė ją skirstyti į „tankią“ ir „retą“, pabrėžiant, kad šiuolaikinėse visuomenėse vyksta tiek daug pokyčių, kad susiformuoja daugialypės kultūrinės tapatybės (Anderson 2001: 213–214, 218). Kultūrinį bendrumą Hallas apibrėžia kaip bendrus kultūrinius kodus (Hall 1997: 4) – taip kultūra lyginama su kalba. Tuo tarpu įtakingas postmodernizmo teoretikas Gergen (Gergen 2007: 375) pabrėžia, kad kalba yra koordinuoto veiksmo forma: ne ji pati, o santykiai, kuriuose ji dalyvauja, veikia individus. Kultūros kaip kodų visumos samprata naudinga šiam tyrimui, nes padeda paaiškinti, kaip atpažįstami „savi“, kuriamas solidarumas ir preziumuojamas tam tikras bendrumas (pvz., tikima, kad nė vienam, net jaunam TSRS gimusiam žmogui, nereikia aiškinti, kas yra Kūlverstukas).

Pagal kalbos ir bendrų kodų modelį kultūra vis dažniau laikoma atributu, priklausančiu tam tikrai etninei ar kitokiai grupei, t. y. tos grupės išskirtinių bruožų visuma (Hall 1997: 2). Paskutiniu metu pastebima tendencija kultūros

studijose tirti, su kuo žmonės tapatinasi, kaip kuriamos vidinės ir išorinės grupių ribos (Baldwin, Faulkner, Hecht 2006: 17). Postmodernus teorijos posūkis itin problemizavo su šia kultūros samprata susijusią tapatybės sąvoką. Brubakeris ir Cooperis (Brubaker, Cooper 2000: 10) kritikavo prielaidą, kad tapatumo ir skirtingumo paieškos būtinai būdingos visiems individams ir visoms grupėms ir siūlė tų skirtingumų paieškas vadinti kategorizacija, identifikacija ir pan., pabrėžiant jų procesiškumą (Brubaker, Cooper 2000: 18). Šios kategorijos gali būti naudingos, siekiant susigaudyti tarp mokslinių ir eminių kultūros sąvokų.

Naujesni kultūros apibrėžimai ją perkėlė į asmens sąmonės sritį (Baldwin, Faulkner, Hecht 2006: 11), asmens atsaką į aplinką ir tarpasmeninę komunikaciją (Baldwin, Faulkner, Hecht 2006: 12). Tačiau ir pats asmuo nėra nei išbaigtas, laike nekintamas, nei visiškai sąmoningas (veikiamas pasąmoninių impulsų) šiame procese (Levine 2005: 176). Baldwinas, Faulkner ir Hechtas (Baldwin, Faulkner, Hecht 2006: 15) cituoja Robertą Murphy'į, teigiantį, kad kultūra yra įvairių socialinių praktikų ir idėjų „saugykla“. Postmodernusis posūkis įtvirtino asmens kaip socialiai formuojamo, socialiniame diskurse „rašomo“ teksto idėją, pagal kurią kultūra – taip pat ne individus formuojantis faktorius, o nuolat diskurse formuojamas produktas (Bekerman 2001: 462).

Apžvelgę visas šias tendencijas, Baldwinas, Faulkner ir Hechtas siūlo kultūrą apskritai laikyti tuščiu indu, kuri įvairių epochų tyrėjai pripildė jiems aktuali prasme (Baldwin, Faulkner, Hecht 2006: 24). Jei dėl šio straipsnio tikslų autorė rinktųsi ir ganėtinai platų kultūros kaip intersubjektyvaus (t. y. gimstančio iš tarpusavyje dalijamų subjektyvių patirčių) bendravimo kodų, elgesio modelių ir vertybių, įtvirtintų tam tikroje visuomenėje, rinkinio apibrėžimą, toks apibrėžimas visapusiškai neperteiktų kultūros supratimo transformacijos, sąlygojamos etninės migracijos patirties. Taigi tikslinga diskusiją apie kultūros sąvoką papildyti Pierre'o Bourdieu konceptu *habitus*.

Bourdieu ir jo sekėjai kultūros studijoms pasiūlė tris svarbias sąvokas: lauką, kapitalą ir *habitus*. Laukas apibūdinamas kaip „atskira socialinė visata, turinti savo funkcionavimo dėsnius“ (Bourdieu 1993: 162), kuri yra tiek formuojama skirtingų veikėjų, tiek pati veikia jų sąveiką. Kapitalas savo ruožtu turėtų būti suprantamas kaip „socialinio santykio tipas mainų sistemoje, o ne vien tik kaip prekės [dėl kurių kainos deramasi]“ (Mahar 2000: 83). Pagaliau *habitus* reiškia „savaime suprantamas ir kultūriškai bendras dispozicijas, skonius, kategorijas ir kasdienes praktikas“ (Karner 2007: 80), kuriamas ir perkuriamas „per objektyvių struktūrų ir asmeninės istorijos susijungimą“ (Mahar 2000: 76). Kalbant metaforiškai, laukas yra žaidimas, o *habitus* ir kapitalas – jo kortos (Mahar 2000: 86).

Šio straipsnio kontekste *habitus*, viena vertus, nėra informantų buityje vartojamas terminas, besipinantis su jų apibrėžimais, tačiau, kita vertus, yra lankstesnis ir geriau prisitaiko prie repatriantų patirties. Kad tam tikra bendrų

dispozicijų visuma būtų vadinama *habitus*, jai nebūtinai tęstinumas laike ar normalizavimas tam tikroje visuomenėje, skirtingai nei kultūrai. *Habitus* teorija tinka analizuoti ir bendroms vertybėms bei elgesio modeliams, kuriuos atpažįsta tik „saviškiai“. Paskutinės socialinių mokslų tendencijos skatina kultūrą analizuoti per kultūrų skirtumo prizmę, tuo tarpu *habitus* sąvoka tokio spaudimo nepatiria. Todėl *habitus* aspektu galima analizuoti repatriantų kultūrą ir tais atvejais, kai informantų vartojamos kasdienės kultūros apibrėžtys nesutampa su moksliniais apibrėžimais. Taigi, skirtingai nei tik kai kuriuos informantų bendravimo aspektus paaiškinančios kultūros teorijos, paradoksaliai *habitus* sąvoka itin pasitarnauja kultūrai apibrėžti: šiame tekste kultūra (jos mokslinė prasme) autorė laikys *habitus* pagrįstą kolektyvinį tapatumą³.

Kaip teigia Christianas Karneris, tam tikrose situacijose (pvz., migruojant) pasąmoninis, nereflektuojamas *habitus* paverčiamas įsisąmoninta etnokultūrine tapatybe, „etnine ideologija“ ir mobilizacijos pagrindu (Karner 2007: 80). Tai įvyksta pakeitus socialinį lauką ir siekiant suteikti prasmę tiems pasikeitimams. Etninę tapatybę kuria bei stiprina galimybė paversti tam tikrą jos suteikiamą kapitalą apčiuopiama nauda priimančioje visuomenėje. Taigi tapatybės neatsiranda savaime būtent tokiuose rėmuose, kokiuose jos egzistuoja. Karnerio pavyzdžiai rodo, kad tapatybės (subtautybės, pvz., regioninės, tautybės ar pantautybės, pvz., pietų azijiečiai Didžiojoje Britanijoje) susiformuoja tokios, kokios yra, todėl, kad individai mano, kad yra svarbu į jas „investuoti“ (Karner 2007: 82).

Rusakalbiai repatriantai Izraelyje yra labai tinkama grupė, norint nagrinėti kaip tik tokią transformaciją. Pasikeitęs socialinis laukas reiškia ne tik persikėlimą į kitą valstybę su jos politine, socialine ir fizine aplinka, bet ir Izraelio politikos (pvz., švietimo) slinktį nuo asimiliacinio modelio link multikultūralizmo, darbo rinkos pokyčius ir pan. Šiame dinamiškame lauke rusakalbiai siekia aktyviai paversti turimą kapitalą (kultūrinį, simbolinį ir kt.) kitomis visuomenėje vertinamomis kapitalo rūšimis. Šiame procese kai kurie jų *habitus* elementai tampa įsisąmoninta etnine tapatybe, o kartu kuriasi naujas rusiškas-izraelietiškas *habitus*. Kai kurie autoriai, pvz., Sammy's Smooha, teigia, kad ilgainiui buvusios TSRS imigrantų grupė ištirps sekularioje aškenazių (europietiškos kilmės žydų) kategorijoje (Smooha 2008: 3).

Vis dėlto empiriniai tyrimai rodo ką kita. Neigiamas pasikeitimas atvykus sukėlė poreikį darytis atgal, ilgėtis senosios kultūrinės terpės elementų ir kurti individualius bei kolektyvinius kompensacinius mechanizmus.

Vadinamasis kultūrinės viršenybės mitas ir yra vienas iš tokių mechanizmų, kuris, reikia pažymėti, dar labiau stiprina neigiamą priimančios visuomenės nusistatymą. Pasak Larissos Remennick, tapatinimasis su ikiimigracine reputacija

³ Už šią formulotę autorė dėkoja savo disertacijos vadovui Dr. Palui Nyiri'ui.

ir pasiekimais leido atkurti orumą ir labiau pasitikėti savimi (Remennick 2007b: 9). Kaip rodo tiek įvairių autorių tyrimai (pvz., Lissitsa 2007), tiek šio tyrimo interviu, pasididžiavimas rafinuota, „europietiška“ savo kultūra yra itin svarbus kaip susitvarkymo (*coping*) su neigiamais pokyčiais (išsilavinimo ir kvalifikacijos nuvertinimu darbo rinkoje, sunkumais mokantis kalbos ir mezgant kontaktus su vietiniais gyventojais ir t. t.) ir prasmės suteikimo (*sense-making*) strategija. Taigi, kiek skirtingai nei teigė Bourdieu, kultūrinis *habitus* tampa nebe klasės atributu, veikiamu objektyvių sąlygų o „su savim nešiojamu“ turtu, atskirtu nuo kilmės šalių (Remennick 2007b: 7).

Antras migracijos patirties aspektas yra socialinė kategorizacija. Remennick (Remennick 2007b) aprašo, kad naujos („rusiškos“) tapatybės įgijimas gali būti skausmingas tiems, kurie atvyko su iš buvusios TSRS atsivežtu mentaliniu žemėlapiu, kur „žydas“ buvo tautybė. Dmitry'us Shumsky's (Shumsky 2002), atlikęs rusakalbio elito tyrimą, įsitikinęs, kad iš TSRS politikos perimtas tautybės ir valstybės ryšio supratimas lėmė, kad daugelis TSRS žydu jautėsi ne visai savo vietoje savo kilmės šalyse, o į Izraelį atvyko tikėdamiesi būti „savo“ valstybėje. Tuo tarpu Sabinos Lissitsos informantai leidžia suprasti, kad rusakalbiams rusiškoji jų tapatybės dalis yra „natūrali“, o žydiškoji ir izraelietiškoji – privalo būti išmoktos (Lissitsa 2007: 241). Į užkulius iki galo toli gražu nepasitraukusios asimiliacinės politikos spaudimas (iš imigrantų tikimasi, kad jie kuo greičiau remiant valstybei išmoks hebrajų kalbą ir integruosis į darbo rinką) yra dominuojančio *habitus* perdavimo mechanizmas (Harker 2000: 170), besiremiantis prielaida, kad žydiškoji tapatybė bus pakankamas katalizatorius naujam *habitus* perimti.

Tuo tarpu rusakalbiams apsigyvenimas Izraelyje reiškia ne tik internalizuoto išorinio savęs suvokimo slinktį nuo „žydu“ prie „rusų“, bet ir jų žydiškosios tapatybės (jei konkretus individas tokią turi) transformaciją nuo neišvengiamo, valingai nepasirinkto „buvimo“ (Shumsky 2002: 160) link tam tikro elgesio bei gyvenimo būdo. Ieškodami prasmės savo naujajame socialiniame lauke, rusakalbiai izraeliečiai naudoja platų ir dinamišką *kultūros* apibrėžimą, kuris atsispindi interviu ir etnografinių stebėjimų medžiagoje. Šis apibrėžimas (pagal jo vartotojų patogumą) apima tiek anksčiau vartotus, tiek šiuolaikinius mokslinius apibrėžimus, t. y. kartais *kultūra* tapatinama su tuo, ką lietuviškai pavadintume kultūringumu (respektabilios manieros), gebėjimu vertinti aukštąjį meną, kartais – tiesiog tam tikras tradicijas ir socialines struktūras, skiriančias vienas etnosocialines kategorijas nuo kitų (rusakalbius nuo, pavyzdžiui, išeivių iš Maroko ar Etiopijos). Tačiau jų pasaulėvaizdyje tarp šių apibrėžimų esminio prieštaravimo nėra, nes siekiamybė – *kultūrų* žonglieriaus, įvaldžiusio rusakalbių ir priimančios visuomenės bendravimo kodus, tapatybė. Pasakodami apie savo aukštąją *kultūrą*, rusakalbiai siekia savo tapatybės pripažinimo kaip vertingos, lygios ir darančios teigiamų pokyčių priimančiai visuomenei.

Nuo individualių refleksijų iki kolektyvinių praktikų

Tirti, kaip rusakalbiai izraeliečiai suvokia kultūrą, verta ne vien individualiu, bet ir kolektyviniu lygmeniu, nes, kaip minėta anksčiau, kultūra yra reiškinys, kuriuo dalijamasi. Ieškant apibrėžimų, verta pasikliauti informantų formuluo-tėmis, bet per interviu individai būna priversti apsvarstyti reiškinį, apie kurį jų klausiama, reflektuoti savo nuostatas, kurios gali skirtis nuo to, kaip kultūra praktikuojama. Dažnai informantai savo išsakomoms nuostatoms taiko tam tikrus filtrus, kurdami savivaizdį pokalbyje su tyrėju (pavyzdžiui, šiuo atveju jie gali norėti parodyti, kad yra sėkmingi „kultūrinių kodų žonglieriai“ (Valenta 2009: 367), jų gyvenimo istorijos „muzikinė dermė“ (minorinė ar mažorinė) gali priklausyti nuo tuometinės nuotaikos (pavyzdžiui, reflektuodamas pablogėjusią savo socioekonominę padėtį, informantas gali Izraelio kultūrą piešti tamsiomis spalvomis) ir kuriamo santykio su tyrėju (autorės atveju – „išpažinties“, įta-rumo, noro pamokyti neseniai į šalį atvykusią studentę ar netgi flirto). Todėl šiame tyrime interviu papildomi etnografiniais stebėjimais.

Interviu su trimis dešimtimis informantų buvo atlikti Tel Avivo viešosiose erdvėse, neretai – informantų darbo ar studijų vietose. Tarp informantų – 20 vyrų ir 10 moterų; 3 informantai atvyko iš Latvijos, 6 iš Ukrainos, 8 iš Kaukazo, 4 iš Vidurio Azijos, 9 iš Rusijos; 23-jų abu tėvai žydai, penkių – vienas iš tėvų, dviejų – vienas iš senelių. Su dauguma (16) informantų kalbėtasi daugiau nei vieną kartą, bendrauta įvairiose situacijose, siekiant sukurti pasitikėjimą. Dau-gelyje situacijų, iš karto atskleidus tyrimo detales, autorė buvo sutikta įtariai: antropologija kai kuriems asocijavosi su „kaukolių matavimu“, o neturtingų rusakalbių susibūrimo vietoje sutikti potencialūs informantai stebėjosi mano noru jų aplinkoje tyrinėti rusakalbių kultūrą. „Kokia gi čia *kultūra*, čia nėra *kul-tūros*,“ – sakė ne vienas, ir tai yra itin aktuali nuomonė tiriant *kultūros* apibrė-žimus. Tokiais atvejais, kai sakydavau, kad tyrinėju, kaip jie išsikūrė, rusakalbių gyvenimo būdą, informantams būdavo aiškiau, bet panašu, kad pripratusiems prie abejojančių jų kilme klausinėjimas apie kultūrą plačiąja prasme ne vienam vis tiek skambėjo įtartinais.

Kita vertus, labai dažnai tyrimui itin aktuali informacija buvo pateikiama spontaniškai užmezgus kontaktą įvairiose kasdienėse situacijose, paprastai atliekant stebėjimus, bet kartais ir ieškant pagalbos, apsiperkant ar šiaip daly-vaujant viešajame gyvenime. Tokiais atvejais teko pokalbio eigoje (o ne prisi-statant), atradus vienokį ar kitokį bendrumą, pasisakyti, jog esu sociologijos ir antropologijos studentė, atliekanti tyrimą apie rusakalbių kultūrą bei renkanti repatrijavimo istorijas. Toks būdas pasiteisino, nes, užmezgus kontaktą iš anks-to, pasitikėjimas buvo didesnis. Paprastai sutikimas naudoti istorijas būdavo gautas (esant galimybei, buvo atlikti papildomi interviu, kuriuose „moksliška“

santyki simbolizavo užrašinė. Neretai tyrimui daug aktualesnės informacijos informantai pateikė užvertus užrašinę ar išjungus diktofoną, bet tokie tyrėjo ir informanto santykius peržengiantys išsikalbėjimai nebuvo fiksuojami), tačiau viena informantė pageidavo nenurodyti vardo, vienas – vardą pakeisti. Skirtingi informantai skirtingai jautėsi interviu metu, kai kurie entuziastingai sutiko dalyvauti moksliniame tyrime nieko neslėpdami, tačiau, siekiant visus lygiai traktuoti, visi straipsnyje minimi vardai pakeisti (neprisistačiusiai informantai vardas sugalvotas). Informantų, kurie Izraelyje pasikeitė vardus į hebrajiškus, vardai taip pat pakeisti į hebrajiškus, o turintiems populiarius slaviškus vardus priskirti kiti populiarius slaviški vardai.

Kadangi daugelis interviu buvo atlikti dalimis, papildyti ir pataisyti, tyrėja pasikloviė „stenoGRAFINIU“ interviu užrašymu, kuris taip pat padėjo gražinti mokslinio tyrimo atmosferą tais atvejais, kai informantai buvo linkę itin daug neformaliai atsiverti. Ankstesnė patirtis su apklausomis ir neretas informantų įtarumas pradžioje leido suprasti, kad įrašinėjimas neretai mažina pasitikėjimą tyrėju.

Kiek įmanoma remtasi sniego gniūžtės metodu, tačiau jis ne visada pasiteisino: informantai vengė duoti savo rusakalbių draugų kontaktinę informaciją, veikiau pažadėdavo paprašyti draugų paskambinti, keletas siūlė į informantus savo draugus iš kitų miestų. Sniego gniūžtės metodas pasiteisino tik tais atvejais, kai informantų draugai buvo kur nors netoli ir juos buvo galima čia pat pakviesti. Iš viso surasti naujų informantų padėjo aštuoni informantai.

Interviu buvo sumanyti kaip tarpinis variantas tarp pusiau struktūruoto interviu ir gyvenimo istorijos. Kitaip tariant, iš pradžių abstrakčiai paprašyta papasakoti apie savo ryšį su Izraeliu, sprendimą jame apsigyventi ir prisitaikymą naujoje visuomenėje, tikintis, kad tyrimui aktualios temos bus paminėtos spontaniškai. Ir tik informantui pabaigus istoriją užduoti tikslinamieji klausimai. Kai kada informantai vangiai leidosi laisvai pasakoti istorijas, kvietė verčiau užduoti klausimų. Papildomi klausimai paprastai būdavo: ar dauguma jų draugų rusakalbiai, kokius rusakalbės kultūros atributus jie norėtų išsaugoti savo šeimoje ir pan.

Interviu buvo papildyti dalyvaujamaisiais stebėjimais įsijungiant į Rusijos kultūros centro (institucijos, kurią įsteigė Rusijos ambasada, bet joje dirba vietiniai rusakalbiai izraeliečiai) renginius (parodas, filmų peržiūras, kasdienę veiklą) bei rusakalbio knygyno, organizuojančio kultūros vakarus, veiklą, lankantis kituose rusakalbiuose knygynuose, taip pat lankantis užėjoje pietiniame Tel Avive (savininkui leidus), į kurią daug rusakalbių izraeliečių, taip pat ne žydų kilmės darbininkų ateina papietauti, išgerti ir pabendrauti. Ieškant kultūros apibrėžimų, buvo kreipiamas dėmesys ne tik į socialinį gyvenimą, bet ir institucijų aplinką, erdvių išdėstymą, apipavidalinimą ir pan.

Papildomu šaltiniu galima laikyti ir autorės „savietnografiją“. Būdama iš Lietuvos ir mokėdama rusų kalbą, ji rusakalbių (taip pat kitų izraeliečių)

kategorizuojama kaip tiriamos grupės narė, atpažįstama pagal hebrajų kalbos akcentą, rusų kalbos mokėjimą ir netgi išvaizdą. Kita vertus, informantai žino, jog tyrėja – studentė iš Baltijos šalių („Pribaltikos“), tai vėlgi iššifruojama pagal rusų kalbos akcentą ir sužinoma susipažįstant. Kaip žinoma, antropologijoje jau kurį laiką stebima slinktis nuo klasikinių „kito“ studijų (kai tyrėjas „įmetamas“ į svetimą kultūrą ir jos išmoksta ten gyvendamas) link savo „namų antropologijos“, kai tiriami žmonių santykiai savame mieste ir pan. Šis tyrimas yra tarpinis variantas: viena vertus, autorė atvykusi tyrimo tikslais, nėra Izraelio pilietė, ir rusų kalba nėra gimtoji. Kita vertus, informantai patys yra kažkada atvykę į Izraelį, tad tyrėja yra iš artimos kultūrinės terpės. Todėl interviu ir bendravimas su informantais remiasi ne nereflektuojamu jų įsitikinimu, pirma, kad tyrėja supranta jų kultūrinius kodus: rusų kalbą, juokus iš tarybinių filmų, „aukštosios“ kultūros ilgesį ir pan.; antra – kad su jais dalijasi beveik visą jų *habitus* – patiria tuos pačius sunkumus integruojantis į Izraelio visuomenę, mokosi hebrajų kalbos bei žongliravimo kultūriniais kodais.

Taigi, kaip matyti, kultūros apibrėžimas aktyviai kuriamas pasitelkiant ne vien individų refleksijas ar savivaizdį, bet ir konkrečias praktikas – tiek kasdienį bendravimą, tiek aukštąją bei masinę kultūrą ir jų vartojimą. Kitoje straipsnio dalyje pristatoma informantų nuostatų ir šių praktikų analizė.

„Skirtingos kultūros izraeliečiai“

Kalbant apie *kultūrą*, dažniausiai buvo minimi tokie jos elementai kaip bendra kalba (ir kalbinių kodų rinkinys), bendri elgesio modeliai ir galiausiai – aukštosios *kultūros* praktikavimas, gebėjimas įvertinti aukštąjį meną. Taikant tokį daugialypį apibrėžimą, vienu atveju egzistuoja ne tik skirtingos kultūros, bet ir tarpinės, „tiltinės“, hibridinės kultūros. Kitu atveju kultūra „yra“ arba jos trūksta. Šie apibrėžimai suderinami, nes pateikiant savą kultūrą kaip rafinuotą siekiama pripažinimo Izraelio visuomenėje, „lenktyniaujama“ su kitomis repatriantų grupėmis. Remiantis informantų pasakojimais ir stebėjimais, galima išskirti šiuos jų vartojamus *kultūros* apibrėžimus: *kultūra* kaip kalba, *kultūra* kaip gyvenimo būdas, *kultūra* kaip manieros ir *kultūra* kaip rafinuotas skonis bei išsilavinimas. Visas jas galima apibūdinti kaip susiformavusio *habitus*, grįsto tiek praeities (TSRS) atmintimi, tiek kasdienybe Izraelyje, elementus.

Kultūra kaip susikalbėjimas

Kalba atvykėliams iš buvusios TSRS yra svarbiausias tapatybės elementas dėl dviejų priežasčių. Pirma, Izraelyje kalbos išmokimas yra „išikultūrinimo“ ir netgi asimiliacinės sionistinės ideologijos šerdis (Helman 2002: 359). Tai atspindi ir imigrantų integracijos politikoje: be finansinės paramos įsikūrimui,

naujieji imigrantai gauna nemokamus arba pigius hebrajų kalbos kursus. Hebrajų kalba laikoma pagrindiniu vienijančiu tapatybės elementu, kertančiu religijos ir kilmės sąlygotas atskirtis. Pasak Pearl Katz, kalbos mokyklose transformuojama imigrantų kultūrinė savastis ir skatinama ištikimybė naujajai tėvynei (Katz 1982: 99). Todėl rusakalbių grupė neretai nepalankiai vertinama būtent dėl užsispyrimo vartoti rusų kalbą.

Antra, kalba yra bene labiausiai kasdienybę veikiantis ankstesnės kultūros elementas, jungiantis individus iš įvairių buvusios TSRS vietovių, atvykusius skirtingu metu ir skirtingais motyvais. Rusų kalba veikia kaip solidarumo ir savigalbos katalizatorius, o kartu sugražina orumą, kuriam išsilavinimo bei kvalifikacijos nuvertinimas darbo rinkoje suduoda skaudų smūgį. Pasak Lissitsos, naujieji imigrantai savo tėvynėse galėjo jaustis ne tik pasyviais kultūros vartotojais, bet ir kūrėjais bei menininkais (Lissitsa 2007: 237). Todėl rusų kalba naujiesiems imigrantams yra svarbi laisvalaikio, savišvietos ir kultūrinio vartojimo dalis. Rusijos kultūros centras Tel Avive kalbai suteikia itin svarbų vaidmenį: siūlomi nemokami rusų kalbos kursai vaikams iš rusakalbių šeimų, veikia biblioteka, centro lankytojai gali užsirašyti į kompiuterinio raštingumo ir kitų praktinių įgūdžių kursus rusų kalba. Vieno stebimo priėmimo metu kalbėtojas pasidžiaugė: „Mes galime tik padėkoti, kad šitas [Rusijos kultūros] centras suteikia erdvę plėtotis rusakalbei kultūrai su žydišku charakteriu“ – rusakalbiškumas pasitelkiamas kaip bendras vardiklis, kai tapatinimasis su konkrečia kilmės valstybe nebetenka prasmės, o noras vadintis, pavyzdžiui, postsovietinės kultūros palikuonimis dėl neigiamo atspalvio yra menkas. Įdomu tai, kad šis menininkų atstovas tokią pačią kalbą galėtų rėžti Rusijoje: daromos nuorodos tik į *habitus* ir tapatybę, o ne valstybes.

Tiesa, net jauni informantai ne kartą kultūrinio bendrumo pagrindą apibrėžė kaip „ta pati Sąjunga“, nors „Sąjungos“ patirties jie, kaip ir autorė, turi minimaliai: „Žmonės atvyko iš visokiausių vietovių, bet mes gi visi rusai. Ten buvome žydai, čia esame rusai. Mes turime kažką bendra, nes mes visi iš *ten*. Aš rusiškai filmus žiūriu – ir tai mano kraujyje“ (Aleksejus, jaunas vaikas iš Tadžikistano). Galima daryti išvadą, kad kalbą jie suvokia kaip patirtis ir vertybes struktūruojantį veiksnių, o bendresne prasme kultūrą laiko tarsi susikalbėjimo būdų rinkiniu: galimybę susikalbėti tais pačiais juokeliais, žodžių žaismais, nuorodomis į klasikinius sovietinius personažus ir pan. Vera, vidutinio amžiaus informantė iš Rusijos, pasakoja: „Labai svarbu, kad jaunoji karta žiūrėtų senus filmus, nes kitaip nebesupras, kai juokauja tėvai. Mano dukra iš pradžių nesuprato, dėl ko ten mes juokaujame su vyru. Tada atnešėme jai kalną sovietinių filmų, ir dabar ji juokauja su mumis.“

Knygynai rusų kalba suteikia galimybę įsigyti ar užsiprenumeruoti ne tik žurnalų iš Rusijos ar izraelietiškos spaudos rusų kalba, bet ir tarptautinių

žurnalų, pavyzdžiui, „Vogue“ ar „Mary Claire“, leidžiamų rusų kalba. Rusų kalba neatsiejama nuo būdingos tapatybės, kurią pavadinčiau „rusakalbis kosmopolitas su Izraelio pasu“. Izraelis laikomas namais, į kuriuos visada galima sugrįžti, bet neatmetama galimybė pagyventi ir padirbėti kitose šalyse, taip pat jaučiamas poreikis „jausti pasaulio pulsą“ (skaitant naujienas, naudojantis šiuolaikinėmis technologijomis), o tam rusų kalba tarnauja daug geriau nei hebrajų. Rusų kalba yra kaip tik toks tapatybės elementas, kurį galima „nešiotis su savimi“ ir praktikuoti bet kur, net ir nejučiant nostalgijos konkrečiai kilmės valstybei (Remennick 2007b: 7). Pavyzdžiui, iš Ukrainos kilęs vidutinio amžiaus informantas Markas teigia, kad niekas jo nesieja su gimtąja šalimi, tuo tarpu Rusija jam įdomi, ją jis laiko kultūros lopšiu. Iš Azerbaidžano kilęs Igalis laiko save rusakalbės ir izraelietiškos kultūrų sandūros „vaiku“, ir tik vėliau prideda, kad ši kultūrų derinį nuspalvina ir jo kaukazietiška kilmė.

Jauna informantė Jana, kuri tvirtai tapatinasi su Izraeliu, visgi pripažįsta, kad ilgisi gebėjimo laisvai reikšti mintis rusų kalba: „Man trūksta to pasitikėjimo savo raštingumu, kurį turėjau ten. Ukrainiečių ir rusų kalbomis galėjau save išreikšti laisvai ir gražiai. Hebrajų kalba aš vis bijau padaryti klaidų.“ Vidutinio amžiaus Vera įsitikinusi, kad rusakalbiai Izraelio gyventojai pasiruošę darbe vartoti vien hebrajų kalbą, bet atsipalaiduoti jie nori gimtąja kalba. Rusų kalba, nors gali ir paradoksaliai nuskambėti, pasitarnauja kaip integracijos katalizatorius. „Pradžioje čia buvo sunku – nauja kalba, nauja kultūra... Bet čia tiek rusų, kad niekada nebuvo problemos susigaudyti ir susirasti draugų,“ – pasakoja vidutinio amžiaus Jekaterina.

Nadia nerimauja, kad jos vaikas jau bepamirštą rusų kalbą: „Jis net su vaikais iš rusakalbių šeimų kalbasi hebrajiškai. Namuose sukūriau totalitarinę režimą: kalbama tik rusiškai.“ Rusų kalba Nadiai yra priemonė palaikyti supratimą tarp kartų: jos mamai sunku kalbėti hebrajiškai. Veros nuomone, „tėvai neturėtų gerinti savo hebrajų kalbos vaikų rusų kalbos sąskaita“, ir vaikų nenoras kalbėti rusiškai, anot jos, yra šeimos nesugebėjimo „išspręsti šią problemą“ ankstyvame amžiuje rezultatas. Aleksandrui tuo tarpu vaikų asimiliacija su Izraelio visuomene atrodo natūrali: „Abu mano vaikai puikiai kalba, skaito ir rašo rusiškai. [...] Bet jų gimtoji kalba yra hebrajų.“ Informantas daro aiškią skirtį tarp Izraelyje augančios kartos ir atvykėlių. Jis piktai ir paniekiamai prisimena istoriją, kai viena repatriantė, su kuria susipažino renginyje, atsisakė su juo viešumoje bendrauti rusiškai, nenorėdama būti identifikuota kaip atvykėlė: „Aš prieinu, pasisveikinu, o ji išpučia akis [cituoja su ryškiu rusišku akcentu – D. R.]: „Ani lo medaberet rusit.“⁴ Ką [nusikeikia – D. R.], aš gi pats mačiau, kaip salėj sėdėjai [naujiesiems repatriantams skirtame savi-valdybės renginyje].“

⁴ Hebr. k. „Aš nekalbu rusiškai“.

Taigi *kultūros* kaip kalbos apibrėžimas yra pirmiausias tapatybinės kategorizacijos įrankis: asmenys iš Rusijos, Ukrainos, Baltijos šalių, Vidurio Azijos respublikų ir Kaukazo yra priimančios visuomenės klasifikuojami ir įpranta save matyti kaip rusakalbius – atskirą etninę kategoriją Izraelio visuomenėje. Rusų kalbos ir rusakalbės kultūros vartojimas trina skirtumus tarp iš skirtingų respublikų atvykusių imigrantų, bet išryškina skirtumus tarp rusakalbių ir izraeliečių. Kalba, kaip matyti, yra *habitus* dalis, kuri yra atskiriama nuo kilmės šalies, atsivežama su savimi, palaikoma ir reprodukuojama – perduodama būsimoms kartoms socializacijos būdu. Reikia pabrėžti, kad, kaip rodo stebėjimų patirtis, kultūra, o veikiau – kultūrinis bendrumas, tapatinama ne tiek su kalba, kiek su susikalbėjimu: gebėjimu išsakyti bendrą požiūrį į reiškinius, juokauti, kolektyviai reflektuoti priimančios visuomenės skirtumus nuo ankstesnės kultūrinės terpės. Informantai jaučiasi susikalbą rusų kalba ne tik vieni su kitais, bet ir su ilgaamže rusakalbės literatūros tradicija ir pan. Nors kalbinis *habitus* yra mobilus, informantai supranta, kad jis buvo subrandintas kitokiame sociokultūriniame lauke, todėl nėra perduodamas vaikams kaip nekintamas. Į *kultūrą* jie žvelgia ne kaip į statišką tradiciją, o kaip į dinamišką, individų kuriama, bet kartu ir jų veiksmus struktūruojantį paveldą. Priklausymas rusakalbei *kultūrai* visiškai neužglaisto vidinių skirtumų, tačiau yra pakankamas vienijantis veiksnys, leidžiantis save saugiai priskirti tam tikrai subkategorijai Izraelio visuomenėje. Kalbos akcento ir kalbos manieros reikšmė viešojoje erdvėje atpažįstant „saviškius“ yra itin didelė, tačiau, rusakalbiams vis geriau išmokstant hebrajų kalbą, pati savaimė nebūtų toks stiprus vienijantis ir grupės ribas nustatantis veiksnys.

Kultūra kaip verčių sistema

Kultūros suvokimas kaip tam tikro elgesio standarto, skonio, stiliaus, žargono, komunikacijos preferencijų, per kurias aplinkai ir objektams suteikiamos tam tikros vertės, būtų bene artimiausias Bourdieu ir jo sekėjų išplėtotam *habitus* apibūdinimui. Per interviu žodis „*kultūra*“ dažniausiai ir nuskambėdavo šiame kontekste. Tačiau taip pat būtina pažymėti, jog, kalbant apie kultūrą kaip manieras bei stiliaus „reikalą“, šis konceptas buvo labiausiai vertybiškai pakrautas. Skirtingai nei kultūra kaip kalba, kultūra kaip manieros dažnai rikiuoja skirtingas visuomenės grupes į „civilizacinę“ hierarchiją.

Pablogėjus ekonominei padėčiai, rusakalbiai išlaiko vidurinėsios klasės *habitus* per kultūros vartojimą. Pavyzdžiui, Rusijos kultūros centras siūlo piešimo pamokas vaikams ir suaugusiesiems. Šitaip jis atlieka ne tik simbolinę inteligentijos *habitus* atkūrimo funkciją – Rusijos finansiškai remiamas centras gali sau leisti įdarbinti Izraelyje gyvenančius menininkus, kurie be „tautiečių“

paramos galėtų likti neįvertinti. Būtent dėl šios įtampos, atsirandančios tarp klasinės padėties ir inteligentijos *habitus*, išsivysto poreikis apversti hierarchiją ir kurti savo bendruomenės kaip kultūriškai labiau išprususios ir rafinuotesnės įvaizdį. Priešingai nei viename iš ankstesnių skyrių pateikiami sociologų samprotavimai apie rusakalbių atsivežtų igūdžių nepritaikomumą, patys rusakalbiai jaučiasi veikiau nesuprasti bei neįvertinti.

Tam tikras įsitikinimas savo kultūrine viršenybe buvo juntamas vienos parodos atidarymo metu, kai vienas iš kalbėtojų pasakojo nuėjęs pažiūrėti modernaus Izraelio meno ir nesupratęs, kur jo estetika. „Įsižeis izraeliečiai menininkai ar ne – nežinau, bet tai, ką jau dvejus metus Jums rodome šiame centre, – tai Ermitažas, Luvras ir Drezdeno galerija vienoje vietoje.“ Informantė Vera kultūriniais skirtumams iliustruoti pateikia dar vieną pavyzdį iš kultūros vartojimo srities: „Rusijoje leidžiama tūkstančiai žurnalų įvairiausiomis temomis. [...] Visa tai [rusiški knygynai ir publikacijos Izraelyje] išgyvena tik dėl to, kad rusakalbė visuomenės dalis daug skaito. [...] Tai rodo, kad žmonės nori išlaikyti savo kultūrą – jaustis izraeliečiais, bet truputį skirtingos kultūros.“ Kaip ir kiti informantai, ji, nejausdama pareigos aiškiai apibrėžti kultūros sąvoką ir vartodama ją kaip savaime suprantamą, pasako tokį *habitus* panašų kultūros apibrėžimą: rusakalbiai nuo kitų izraeliečių skiriasi tuo, kad tam tikrus objektus, tradicijas ir reiškinius vertina kitaip, suteikia jiems kitą vietą savo pasaulyje.

Jausdamiesi išsilavinusiais inteligentais, rusakalbiai dalyvauja tapatybės derybose su priimančia visuomene, kuri juos laiko „rytiečiais“, neturinčiais reikalingų igūdžių. Su tokiais stereotipais susiduriančių rusakalbių teigimu, tai izraeliečiai yra „rytiečiai“. Larisos Fialkovos ir Mari'os Yelenevskay'os informantai hebrajų kalbos rašmenis vadino „hieroglifais“, kalbėjo, jog Izraelis jiems primena „rytietišką turgų“, abejojo marokiečių, etiopų ir kitų „rytiečių“ tikru priklausymu žydų kultūrai (Fialkova, Yelenevskaya 2007: 205, 208, 214). Informantas Dmitrijus teigia patyręs stiprų kultūrinį šoką: „Man europietiškas mentalitetas daug artimesnis. Čia vyrauja rytietiškas mentalitetas, mažiau kultūros, bendravimas be ceremonijų. Aš viso to išmokau, pradėjau elgtis atitinkamai, bet kultūringesnis bendravimas mano širdžiai vis tiek artimesnis.“ Valerijus neigiamas nuostatas kitų, ypač ne europietiškos kilmės, izraeliečių atžvilgiu lieja dar griežčiau: „Ką, man draugauti su marokiečiais, etiopais? Man šimtą metų jų nereikės!“ Pasak vidutinio amžiaus Davido iš Gruzijos, Izraelyje „viskas skirtinga – kultūra, elgesys...“ „Gyvenimo situacijos, į kurias čia patenku, – priešingos mano natūrai,“ – lieja nuoskaudą Svetlana. Leonido nuomone, skirtumas tarp Izraelio ir Rusijos – ne skirtingos kultūros, „o tai, kad čia nėra kultūros“.

Fialkovos ir Yelenevskay'os (taip pat ir kai kurie šio straipsnio autorės) informantai mano, jog imigrantai iš buvusios TSRS „vesternizavo“ Izraelį – atvežė aukštosios kultūros, gerų sportininkų ir mokslininkų. Informantė Dina taip pat teigia, kad rusų kultūra pamažu skverbiasi į bendrąją Izraelio

kultūrą – geriausias to pavyzdys esąs Kūlverstuko vertimai į hebrajų kalbą. Iš Latvijos kilęs Olegas pokalbiuose neretai įterpdavo „mes, europiečiai“. Anot jo, „mes, europiečiai, viską matome kiek kitaip. Vietiniams dažnai pakanka žinoti automobilių markes ir pasilinksminimų vietas.“ Jo buvusi bendrapilietė Svetlana naudojami proga net vidinėje rusakalbių hierarchijoje jaustis labiau europiete ir teigia besididžiuojanti savo baltiška kilmė: „Kai pasakau, iš kur esu, tai būna palydima: ooo!“ Savęs kaip kultūringos europietės įvardijimas švelnina nuoskaudą, kad naujasis gyvenimas nesusiklostė taip, kaip norėtusi, ir tėvynės ilgesį.

Tačiau ne visiems sovietinis *habitus* siejasi su kūrybinga ir rafinuota aukštąja kultūra. Marinos (vyresnio amžiaus informantės) požiūriu, jis apima ir „nekultūrą“: „Man keista, kad vietinis jaunimas tiek daug geria. Juk jie paliko savo ankstesnes visuomenes, visą tą nekultūrą... [...] Čia jaunuoliai galėtų pabėgti nuo tos girtuoklystės, tapti kitokie. Bet jie čia atsiveža savo senuosius sovietinius įpročius. Nieko nepadarysi, kaip sakė Ben Gurionas, mes tapsime normalia tauta tik tada, kai turėsime savus vagis ir prostitutas.“ Nastios nuomone, kai kurių rusakalbių elgesys dažnai užtraukia gėdą visai grupei ir formuoja neigiamus stereotipus.

Informantams aukštosios kultūros vartojimas ir gebėjimas vertinti meną nėra vien būdas išlaikyti savo inteligentišką *habitus*, o kartu su juo – aukštesnę savigarbą. Jie aktyviai dalyvauja savo tapatybės perkategorizavime naudodamiesi įvaizdžiais, priimančioje visuomenėje turinčiais teigiamą krūvį. Vienas iš tokių įvaizdžių yra „Vakarai“. Izraelis dažnai atsiriboja nuo Vidurio Rytų, laiko save pažengusios „vakarietiškos“ kultūros (pasižyminčios aukštomis technologijomis, liberaliomis laisvėmis ir pan.) sala šiame regione, į kurią postkomunistiniai „rytiečiai“ turėtų atvykti pasiruošę perimti šią „pažangą“. „Derėdamiesi“ dėl savo vietos Izraelio visuomenėje, rusakalbiai apverčia šią hierarchiją savaip: jų pasakojimuose tai jie „vakariečiai“ (išsilavinę, taktiški, rafinuoti), o izraeliečiai – „rytiečiai“. Emociškai pakrautomis sąvokomis rusakalbiai perstumdo europocentristinės kultūrų hierarchijos veikėjus, bet nekvestionuoja pačios hierarchijos.

Kultūra kaip gyvenimo būdas

Kaip buvo ne kartą akcentuota, apsigyvenimas Izraelyje ne tik vieną tapatybę pakeitė kita (žydišką kilmę ar sąsają – atvykimo pagrindą – pakeitė „ruso“ etikete pagal kalbą ir kultūrą, pvz., Lissitsa 2007: 234). Persikėlimas į Izraelį reikalavo perstruktūruoti imigrantų žydiškąją tapatybę (jei tokią turėjo) nuo biurokratinėmis praktikomis įtvirtintos tautybės (rus. k. *nacionalnost*, žr., pvz., Remennick 2007a: 21) link gyvenimo būdo, kurį struktūruoja daugiau ar mažiau praktikuojamas judaizmas ir sionizmas. Rusakalbiams, kurių didelė dalis buvo ateistai ar agnostikai, šis iššūkis pridėjo dar vieną kultūros termino sluoksnį ir vertė reflektuoti, ką reiškia „žydiškai elgtis / gyventi“.

Judėjiškos praktikos, kurių jiems teko išmokti (Lissitsa 2007: 241), dažnai netilpo į jų atsivežtą religijos apibrėžimą. Kelių informantų pasakojimuose judaizmo tradicinės praktikos yra apibrėžiamos būtent kaip kultūra ar palikimas. Iš Kaukazo kilusiam Igaliiui kultūrą apibrėžti padeda nuorodos į šventes: „Aš švenčiu visas žydiškas, izraelietiškas šventes, jos yra mano. Bet lygiai taip pat švenčiu Naujuosius metus, Kovo 8-ąją... Jos yra taip pat mano. Ir tai dar ne viskas – prisideda palikimas iš mano valstybės Kaukaze...“ Maišytos kilmės Nastia su judaizmu susipažino pradėjusi lankyti žydų mokyklą. „Iš pradžių kai kurios praktikos man buvo keistos, bet man visada buvo įdomu, smalsu. Tai buvo labai skirtinga nuo tos aplinkos, kurioje užaugau. Tokie žodžiai kaip „kašrutas“ [ritualinės švaros reikalavimai maistui ir pan. – D. R.] man nieko nereiškė.“ Net ir netapusi religinga, Nastia jaučia, kad tradicijų išmanymas padėjo integruotis į visuomenę be kultūrinio šoko. „Aš laiminga, kad mano vaikai čia augs. Auginsiu juos pagal žydiškas ir rusiškas tradicijas,“ – sako informantė. Šiuo atveju tradicijų derinimas – naujo izraelietiško *habitus* kūrimo dalis, atspindinti posūkį nuo asimiliacijos prie multikultūralizmo.

Jana (jauna, neseniai ištekėjusi informantė) dar gimtojoje šalyje draugų paskatinta išsiliejo į žydų religinį judėjimą, nors jos pačios šeima nebuvo religinga. „Čia aš neprivalau slėpti savo religinės tapatybės, nėra antisemitizmo,“ – aiškina ji, kodėl Izraelyje jaučiasi kaip namie. Emanuelis, anksčiau šeimoje praktikavęs kai kurias tradicijas, savo religinę tapatybę atrado Izraelyje. Anot jo, tapatybė ir stiprus noras integruotis lėmė, kad išsiliejant į Izraelio visuomenę nebuvo jokių sunkumų. Marina pasakoja su džiaugsmu lankiusi judaizmo kursus.

Tuo tarpu vyresnio amžiaus Leonidas priešinasi tapatybės perstruktūravimui nuo „nešiojimo širdyje“ link gyvenimo būdo. Giliai išstudijavęs Torą, bet laikantis save ne religingu, o tiesiog „dvasingu“, jis įsitikinęs, jog „Dievas – ne ant galvos [turi galvoje privalomą žydų vyrams galvos apdangalą – D. R.], o širdyje.“ Pavelas, užaugęs kaip krikščionis, aiškina nematąs prasmės atsiversti ir perimti kitas tradicijas: „Nesuprantu fanatikų nė vienoje religijoje, teigiančių, kad tik jų Dievas yra tikrasis. Argi Dievas vargintųsi kurti visą pasaulį vien mažai grupei išrinktųjų?“

Jauna informantė Aleksandra pasakoja: „Kaip ir visi, pradėjau domėtis savo identitetu, ėmusi dalyvauti vasaros stovyklose. Visa žydiška *tusovka* [taip jaunos informantės sutartinai vadina žydų jaunimo grupes, ypač Maskvoje – D. R.] bent kartą dalyvavo stovyklose.“ Nedidelis paralelinis repatriantų jaunimo tinklų tyrimas, nuvedęs į Jeruzalę, parodė, kad *tusovka* – itin svarbus tapatybę sustruktūravęs elementas, kuris beveik nepalietas persikėlė į Izraelį. *Tusovkos* buvimas iš dalies paaiškina, kodėl jaunoji karta apie save Izraelyje kalba visiškai kitaip nei vyresniosios kartos. Tokiu žydišku *habitus*, kokio reikalauja Izraelis, jai buvo su kuo dalytis dar iki atvykstant.

Izraelyje informantai spėjo pajusti, kad simbolinį krūvį turi ne tik žydiškųjų tradicijų susigražinimas, bet ir naujosios, „rytietiškos“ Izraelio kultūros perėmimas: tam tikras slengas, maistas, laisvalaikio praleidimo būdai. Vėrai integracija į Izraelio visuomenę neatskiriama nuo dominuojančios kultūros mokymosi, per kurią, neprarandant ankstesnių kultūros vartojimo preferencijų, perstruktūruojamas skonis ir požiūriai. „Anksčiau nesuprasdavau, kas per muzika ta *mizrachi*. Dabar mes jos klausomės [daugiskaita reiškia, kad su šeima – D. R.] su malonumu, įjungiu ją parduotuvėje. Anksčiau nesupratau, ko žmonės taip mėgsta falafelius, bet dabar juos dažnai valgome. Kiekviena kultūra turi kažką savo. Pavyzdžiui, kad ir tas marokiečių atvirumas, rėkimas „Ma nishma?“⁵, kad visa gatvė girdėtų...“

Taigi kultūros kaip išmokto / reikalaujamo gyvenimo būdo („žydiškojo“ ar „izraelietiškojo“) suvokimas sukelia daugiausiai įtampos, dėl jos jaučiami didžiausi skirtumai tarp rusakalbių. Jų nuomonės varijuoja nuo pasirengimo priimti visus priimančios visuomenės reikalavimus iki aktyvių „derybų“ dėl savo tapatybės, perinterpretuojant priimančios visuomenės sąvokas (pvz., Shumsky 2002: 163 aprašo, kaip jo tirtas rusakalbių elitas teigia, esą rusakalbiai išsaugoję „tikrąją“ žydiškąją tapatybę, blankstančią „postsionistiniame“ Izraelyje, ir papildę ją rusiškuoju dvasingumu; anksčiau minėtas informantas Leonidas savo pasipriešinimui pagrįsti remiasi Tora). Tradicinių ir modernių izraelietiškujų elgesio normų perėmimas yra kultūrinio kapitalo dalis, tačiau, sprendžiant iš informantų pasisakymų, jiems svarbu pabrėžti, jog jie patys aktyviai renkasi, kuriais tradiciniais, religiniais ir kultūriniais elementais papildyti savo daugialypį *habitus*.

Kaip rodo pasisakymai ir stebėjimai, *kultūra* suvokiama kaip tam tikru teigiamu krūviu pasižymintis gyvenimo būdas, turintis tapti bilietu integruotis į „modernią“ visuomenę. Jis padeda atpažinti saviškius, su jais bendrauti ir vieni kitiems padėti, atsiskirti nuo kitų grupių ir su jomis konkuruoti dėl pripažinimo ir kartu konstruoti šiuolaikišką kosmopolito tapatybę. Kosmopolito tapatybė pasižymi pabrėžtinu gebėjimu naviguoti tarp kultūrų ir išplėtoti kelis išbaigtus, nebūtinai tarpusavyje susiliejančius *habitus*: perinterpretuoti savo žydiškąjį palikimą, perimti šiuolaikinę Izraelio kultūrą, išlaikyti savo rusišką („europietišką“) rafinuotumą, turėti priėjimą prie „pasaulio pulso“ (mokantis kitų užsienio kalbų, kurių mokėjimu didžiuojasi ne vienas informantas, skaitant užsienio autorių knygų ir populiarių žurnalų rusiškus vertimus ir pan.). Rusakalbė infrastruktūra užtikrina tokius poreikius: žurnalų prenumeravimas, pranešimai apie naujas knygas, neformalus bendravimas tarp darbuotojų ir nuolatinių klientų leidžia jaustis rafinuotu kosmopolitu ne mažiau nei bendra-

⁵ Hebr. k. „Kas naujo?“

vimas su kitose valstybėse gyvenančia rusakalbe diaspora, kuri itin akcentuoja rusakalbius Izraelyje tyrinėjantys autoriai.

Šia prasme kultūra ne tik įrėmina asmeninį patyrimą migracijos ir nelengvos integracijos sąlygomis. Kultūros sritis (apimanti aukštosios kultūros kūrybą, vartojimą, verčių kūrimą ir dalijimąsi) tampa autonomiška asmens tapatybės formuotoja: ji leidžia pasipriešinti asmens savivaizdžio transformacijai, kuria „grasina“ migracijos ir sudėtingos integracijos patirtis. Tai darydama, kultūra tiek „importuoja“ elgesio modelius, vertybines hierarchijas ir statusus iš kilmės šalių, tiek juos nuo pastarųjų atsieja, įtraukia priimančios visuomenės verčių sistemas ir kuria naują kultūrinį lauką.

Išvados

Šiuo straipsniu bandyta kasdienės kultūros suvokimą („praktikos kategorijas“) sugretinti su moksliniu, leidžiant informantams patiems dalyvauti apibūdinant tai, kas jiems yra kultūra, per diskusijas, kuriose jie dalyvauja, nors konkrečiai ir neprašant išvardyti, ką jiems reiškia kultūra. Kaip tiltas tarp buitinių ir mokslinių sąvokų, taip pat šių dviejų vidinėje įvairovėje, pasinaudota *habitus* teorija. Migracijos patirtis paprastai priverčia persvarstyti ir sąmoningiau reflektuoti daugelį kasdienybėje vartojamų sąvokų, tarp jų ir kultūros. Kaip rodo imigrantų pasakojimai ir institucinės praktikos, Bourdieu pasiūlyta *habitus* sąvoka tinka teoriškai aiškinti rusakalbių imigrantų Izraelyje nuostatas kultūrų skirtumų atžvilgiu. *Kultūra*, nepaisant apibrėžimų įvairovės, laikoma individo „viduje“, su savimi nešiojamomis dispozicijomis, kurios gali būti pervežtos į kitą socialinį lauką ir atitinkamai adaptuotos išlikti ir be ankstesnę visuomenę struktūruojančio konteksto, tačiau dėl to nenustoja poreikio reikštis, sklisti ir būti palaikomos socialiniame lauke, bendraujant. Dalyvaujant kasdienėse „derybose“ dėl savo tapatybės, imigrantai jaučiasi ne keičią savo kultūrą, o išmokstą persijungti tarp kelių kultūrinių kodų.

Kaip matyti, šios specifinės socialinės grupės – rusakalbių imigrantų Izraelyje – patirtis sąlygoja, kad kasdienės kultūros sąvokos apibrėžimas apima visą mokslinių apibrėžimų įvairovę ir vartoja skirtingų laikmečių apibrėžimus vienu metu, ar bent jau informantų kalbėjime apie kultūrą, kultūrinį bendrumą ir tapatybę galima rasti įvairių laike ir tarp mokslų kitosios kultūros sąvokos elementų. Siekiant aiškiau sustruktūruoti jų apibrėžimus, galima juos apytikriai skirstyti į kultūrą kaip *habitus* (kalbos mokėjimą, tam tikros aukštosios kultūros vertinimą, „europietiškas“ manieras) ir kultūrą kaip lauką (tam tikrą socialinių santykių erdvę su jai būdingais funkcionavimo dėsniais, leidžiančiais atpažinti savus visuomenėje ir priskirti juos šiai erdvei). Patys informantai savo ruožtu kultūrą apibrėžia kaip susikalbėjimą (ne tik bendrą kalbą, bet ir tam tikrus

signifikatus, juokelius, metaforas), kaip manieras ir kaip juos jungiantį bei grupių ribas nustatantį gyvenimo būdą.

Rusakalbiams izraeliečiams (tiek, kiek galima apibendrinti iš šio tyrimo ir kitų autorių darbų) kultūra yra ne vien tai, kas struktūruoja visuomenę (vertybės, mentalitetas), ar tai, kas joje sukurta geriausio. Kultūra dažnai reiškia atsivežtinių ir išmoktų dispozicijų visumą – tam tikrą „kortų kaladę“, kurią individas nešiojasi su savimi ir pats pasirenka, kada ir kaip panaudoti. Viena vertus, sutikti rusakalbiai dažnai gebėjimą pasirodyti tikrais, integruotais izraeliečiais laiko sėkme, didžiuojasi ir savo kaip pasaulio piliečio (suvokiamo kaip tas, kuris „jaučia pasaulio pulsą“) skoniu, vartojimo struktūra ir tapatybe; kita vertus, dažnai pagal akcentą bei manieras viešojoje erdvėje atpažinę „savuosius“, preziuruoja esant kultūrinio bendrumo ir tam tikro solidarumo.

Kultūros sąvokos daugialypumas, viena vertus, gali nuskambėti kaip prieštaravimas. Vienose situacijose kalbama apie „kultūrą“ ir „nekultūrą“ (t. y. kultūringumą ir nekultūringumą), kitose – apie skirtingas etnines kultūras (nacionalinius charakterius), trečiose – apie kultūrą kaip gebėjimą bendrauti su kitais, vartojant tam tikrus kultūrinius kodus (kalbinius, religinius, tradicinius ir kt.). Tačiau tai nelaikytina paradoksu. Individai juos pritaiko konkrečiam kontekstui ir neretai „skolinasi“ sąvokas bei jų ryšius iš dominuojančių diskursų. Pavyzdžiui, pasiskolinę ir sau pritaikę „Vakarų“ sąvoką, jie bando užginčyti tendenciją juos kategorizuoti kaip postkomunistinius rytiečius, kuriuos reikia „išauklėti“. Jų pačių padėtis kaip kultūrų žonglierių, taip pat itin didelis dėmesys „susikalbėjimui“ nustatant kultūrinės grupės ribas, skatina kultūrą lyginti su kalba ar kodų rinkiniu. Kultūra, suvokiama kaip bendra kalba ir bendravimo kodų rinkinys, yra jungiantis veiksnys: jis vienija rusakalbių etnosocialinę kategoriją, telkia bendruomenes, užglaisto Izraelio visuomenėje užaštrintus skirtumus tarp turinčių žydiškojo paveldo ir jo neturinčių. Kultūra, suvokiama kaip verčių sistema, atskiria rusakalbius nuo priimančios visuomenės ir kitų joje esančių bei potencialiai konkuruojančių grupių, bet sujungia su tam tikromis įsivaizduojamomis bendruomenėmis: Europa, Vakalais ir pan. Kultūra, apibrėžiama kaip gyvenimo būdas, jungia atsivežtą bei priimančios visuomenės *habitus* (potencialiai ir kitus), ir tai yra aktyvaus individo tapatybės formavimo dalis.

Literatūra

Anderson Alan B. 2001. The Complexity of Ethnic Identities: a Postmodern Reevaluation, *Identity: an International Journal of Theory and Research* 1(3): 209–223.

Baldwin John R., Sandra L. Faulkner, Michael L. Hecht. 2006. A Moving Target: the Illusive Definition of Culture, Baldwin J. R. (ed.). *Redefining Culture – Perspectives across Disciplines*: 3–26. London, New York: Routledge.

Bekerman Zvi. 2001. Constructivist Perspectives on Language, Identity, and Culture: Implications for Jewish Identity and the Education of Jews, *Religious Education* 96(4): 462–473.

Bourdieu Pierre. 1993. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Johnson R. (ed.). Cambridge: Polity Press.

Brubaker Rogers, Frederick Cooper. 2000. Beyond “Identity”, *Theory and Society* 29: 1–47.

Ferraro Gary. 2006. *Cultural Anthropology: an Applied Perspective*. London, New York: Cengage Learning.

Fialkova Larisa, Maria Yelenevskaya. 2007. Imagining Israel: Perceptions of East and West among Local Russian-speaking Jews, Epstein A. D., Khanin V. (Z.). (eds.). *Every Seventh Israeli: the Jews of the Former Soviet Union – Patterns of Social and Cultural Integration*: 199–230. Tel Aviv, Ashdod: Bar Ilan University.

Gergen Kenneth J. 2007. Relativism, Religion, and Relational Being, *Common Knowledge* 13(2/3): 362–378.

Hall Stuart. 1997. *Representation – Cultural Representations and Signifying Practices*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Harker Richard K. 2000. On Reproduction, Habitus and Education, Robbins D. (ed.). *Pierre Bourdieu II*: 164–176. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Helman Anat. 2002. “Even the Dogs in the Street Bark in Hebrew”: National Ideology and Everyday Culture in Tel-Aviv, *The Jewish Quarterly Review, New Series* 92(3/4): 359–382.

Karner Christian. 2007. *Ethnicity and Everyday Life*. London, New York: Routledge.

Katz Pearl. 1982. Ethnicity Transformed: Acculturation in Language Classes in Israel, *Anthropological Quarterly* 55(2): 99–111.

Kendall Gavin, Gary Wickham. 2001. *Understanding Culture – Cultural Studies, Order, Ordering*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Lemish Dafna. 2000. The Whore and the Other: Israeli Images of Female Immigrants from the Former USSR, *Gender and Society* 14(2): 333–349.

Lerner Miri, Yeoshua Hendeles. 1998. New Entrepreneurs and Entrepreneurial Aspirations among Immigrants from the Former U.S.S.R. in Israel, Shuval J., Leshem E. (eds.). *Immigration to Israel: Sociological Perspectives*: 95–110. New Brunswick, London: Transaction Publishers.

Levine Charles. 2005. What Happened to Agency? Some Observations Concerning the Postmodern Perspective on Identity, *Identity: an International Journal of Theory and Research* 5(2): 175–185.

Lissitsa Sabina. 2007. “Russian Israelis” – the Emergence of a Transnational Diaspora, Epstein A. D., Khanin V. (Z.) (eds.). *Every Seventh Israeli: the Jews of the Former Soviet Union – Patterns of Social and Cultural Integration*: 231–256. Tel Aviv, Ashdod: Bar Ilan University.

Lustick Ian S. 1999. Israel as a Non-Arab State: the Political Implications of Mass Immigration of Non-Jews, *Middle East Journal* 53(3): 417–433.

Mahar Cheleen. 2000. An Exercise in Practice: Studying Migrants to Latin American Squatter Settlements, Robbins D. (ed.). *Pierre Bourdieu II*: 69–100. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Remennick Larissa I. 2007a. *Russian Jews on Three Continents: Identity, Integration, and Conflict*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

Remennick Larissa. 2007b. Former Soviet Jews in Israel and in the West: Integration, Exclusion and Transnationalism, Remennick L., Prashizky A. (eds.). *Immigrant Scholars Write about Identity and Integration*: 3–19. Tel Aviv: Bar Ilan University.

Schachter Elli P. 2002. Identity Constraints: the Perceived Structural Requirements of a ‘Good’ Identity, *Human Development* 45: 416–433.

Shumsky Dimitry. 2002. Ethnicity and Citizenship in the Perception of Russian Israelis, Lévy D., Weiss Y. (eds.). *Challenging Ethnic Citizenship: German and Israeli Perspectives on Immigration*: 154–178. New York: Berghahn Books.

Shuval Judith T., Judith Bernstein. 1998. The Dynamics of Professional Commitment: Immigrant Physicians from the Former Soviet Union in Israel, Shuval J., Leshem E. (eds.). *Immigration to Israel: Sociological Perspectives*: 135–156. New Brunswick in London: Transaction Publishers.

Smoocha Sammy. 2008. The Mass Immigrations to Israel: a Comparison of the Failure of the Mizrahi Immigrants of the 1950s with the Success of the Russian Immigrants of the 1990s, *The Journal of Israeli History* 27(1): 1–27.

Valenta Marko. 2009. Immigrants’ Identity Negotiations and Coping with Stigma in Different Relational Frames, *Symbolic Interaction* 32(4): 351–371.

Everyday Definitions of Culture by Russian-speaking Israelis: from Sophisticated Manners to Codes of Communication

Daiva Repečkaitė

Summary

Culture is a very important, yet vague and one of the most controversial concepts in Social Sciences. In addition, a marked difference between the popular usage (the so-called “categories of practice”, to use Bourdieu’s term) and the scientific term is observed. However, the particular group of focus in this article, Russian-speaking Israelis, participate in grasping the full complexity of culture in their everyday encounters and life narratives without seeing a contradiction

in terms. This article, therefore, relates the ways in which culture is defined in Social Sciences, drawing heavily on Bourdieu's concept of *habitus*, to the common understanding of culture as it appears in individual narratives.

In the classical sense, culture encompasses the "best" works that have been created in society – usually arts and ideas. This definition, which provides for the appearance of the term "high culture", allows seeing the world as structured along cultural hierarchies. More recently, culture has been understood as an overarching structure that provides a mental map for various spheres of interaction in the society. Culture can also be defined as a sum of what individuals find important and how they behave (structure of meanings). Recently, culture has been analyzed as a part of a boundary-making process in identity formation. In studies of migrants, who are often faced with the pressure to reflect and conceptualize their cultural identity, it is worth asking, which definitions of culture resonate "on the ground". In this research, I argue that the full complexity of the definition of culture is rather well grasped using Bourdieu's terms, such as *habitus* and field. *Habitus* is defined as a set of internalized and simultaneously shared dispositions, which include tastes, styles, capacities, expressions.

Russian-speakers in Israel are a group which exemplifies the way culture is not only used in order to reflect on the dramatic changes in life after migration, but also employed in the struggle for dignity and actively created (rather than imposed) identity. Russian-speaking immigrants (officially repatriants, emphasizing the identity dimension) in Israel have recently become far from an understudied group. Various research initiatives have been carried out on their integration, employment, families, bilingualism, nostalgia and connections to their homelands, as well as their transnational identity. However, in most cases the "Russian" part was often assumed as fixed and taken-for-granted cultural disposition. This article looks at their identification with the Russian-language culture as a dynamic relation which connects persons from various parts of the former USSR, and divides as well as unites. The article asks, namely, first, how Russian speakers understand culture and where they see themselves in its definition; second, what do individuals mean when they talk about their own culture, what culture they identify with. This is performed not by asking informants to provide a conscious definition of culture, but by prompting them to speak about cultural difference and adaptation in the host society.

The subject is addressed using several methodological tools. First of all, in-depth shortened life-story interviews (i.e., starting with the first considerations of moving to live in Israel) were made with 30 informants in Tel Aviv in 2009–2010. Next, participant observations were carried out in the Russian Cultural Center, Russian bookstores (and the cultural events they organize),

and a local pub where many Russian speakers get together and bridge the divisions of origin, time spent in Israel, and identity (Jewish, mixed heritage and non-Jewish). All names of informants have been changed. In addition, I carried out a self-ethnography as a “semi-Russian-speaker”: being from one of the Baltic States, I was often accepted by informants as “their own”, with the capacity to understand their “thick” cultural context; on the other hand, I am neither a native Russian-speaker, nor an Israeli citizen. Therefore this research balances between “Anthropology of the Other” and “home anthropology”. However, due to the prominent emphasis on communication and shared set of codes (significates, jokes, metaphors etc.) this method helped to test the limits of communication-based cultural identification.

The interviews and observations show that many people use multiple definitions of culture and do not see a contradiction here. Culture was defined as (a) a language and a set of codes of communication and understanding (in this sense people can be bicultural, they can learn other cultures by learning their language, and cultures are placed on different mental “shelves” and employed when needed rather than intersect); (b) a system of values: a totality of manners, tastes and styles (in this sense individuals are seen as “cultured” or “uncultured”; by positioning themselves as “cultured”, Russian-speakers negotiate their position in Israeli social hierarchies); and (c) a lifestyle and ways of doing things (this is particularly felt in the way immigrants respond to the pressure to restructure their Jewish identity from inevitable “being Jewish and aware of it” to “doing things the Jewish way”). The three definitions correspond to society pressure to adopt Hebrew language, as well as Judaism and/or Zionism, and “melt” into the Israeli mainstream. In turn, they correspond to the resistance within the Russian-speaking community and their efforts to defend their language, their own spirituality or critical stance to any ideologies, as well as their “high culture”. The totality of their definitions of culture, hence, is close to the concept of *habitus* – a set of dispositions that can be “carried with oneself”, detached from the society they developed in, and applied in the new surroundings.